

NHÀ SÀN CỦA NGƯỜI VÂN KIỀU: RIÊNG BIỆT VÀ ĐỘC ĐÁO

NGUYỄN TIẾN DŨNG

Bảo tàng Tổng hợp Quảng Bình

Người Vân Kiều xem ngôi nhà sàn là sản phẩm tốt đẹp nhất mà cha ông họ sáng tạo nên. Nơi ngôi nhà sàn, mọi buồn vui, thăng trầm giữa thâm u, núi đá sẽ diễn ra. Từ mái ấm đặc biệt này, không gian văn hóa tộc người hằng ngày trình diễn được giới thiệu ra ngoài phạm vi làng bản. Bằng ngôi nhà sàn, họ có thể đoán định được nền nếp gia phong của từng gia đình, cá nhân góp phần thắt chặt tình làng nghĩa xóm, tạo không khí yên vui, đoàn kết trong từng thôn bản.

Vị trí đắc địa để người Vân Kiều cất dựng nhà sàn bao giờ cũng là lưng tựa vào núi, mặt hướng ra khe suối. Núi đồi là bức bình phong che chắn bão tố, khe suối giữ chức năng điều tiết, sinh sôi. Tuy vậy, thế lực quyết định cho mỗi số phận nền nhà lại là thần linh. Đứng ở miếng đất ưng ý, gia chủ sẽ dùng 8 hạt gạo nếp thơm, tượng trưng cho 8 cột cái của ngôi nhà sàn bỏ vào một đoạn ống nứa rồi đem chôn tận ba ngày. Công việc này phải tiến hành một cách cẩn mật cùng ý hướng thành tâm cao độ. Gạo sau khi đào lên mà vẫn y nguyên thì được phép dựng nhà, còn khi gạo bị nứt vỡ, mất mát thì phải bắt buộc tìm lấy một địa điểm khác. Đồng bào kị nhất làm nhà ngoảnh mặt ra hướng Tây, theo quan niệm là hướng của ma quỷ, hướng để chôn cất nếu người sống định cư tại hạ, thất bát dễ xảy đến.

Xung quanh cách thức chọn nền nhà, người Vân Kiều còn khí khái cho rằng, chọn được nền đất ưng ý rồi nhưng cũng xây cất nhà cửa làm sao cho hợp tình hợp lý. Bản nào quần tụ dọc sông suối thì nhà sàn sẽ dựng theo thứ tự hộ trước hộ sau ngay hàng thẳng lối còn ở những vùng đất bằng phẳng thì trước hết phải ưu tiên nền đất cao ráo nhất để làm ngôi nhà

cộng đồng, còn dân bản sẽ sống quây quần thành vòng tròn quanh mái ấm đó. Như người Kinh, đồng bào Vân Kiều cũng kiêng kỵ các nóc nhà đầu vào với nhau.

Lo xong nền nhà, người Vân Kiều tiếp tục quay sang chọn gỗ. Ngoài việc không được động vào cây cối ở rừng ma thì lấy gỗ bất cứ ở đâu đồng bào cũng xin phép Giàng, trưởng bản và nhà chức trách. Cột thờ ma chính là bộ phận quan trọng nhất của ngôi nhà sàn nên được soi xét kỹ càng nhất. Họ bỏ một nhát rìu thật sâu vào cây gỗ được chọn rồi để qua đêm, nếu sáng mai rìu còn nguyên dạng trên cây là Giàng đồng ý, còn rơi xuống thì ngược lại. Có cả việc xin thần linh báo mộng cho gia chủ những giấc mơ đẹp về cây gỗ sắp làm cột ma đó nữa. Nếu đêm ấy, giấc ngủ gặp ác mộng hay không mơ thấy gì hết thì họ sẽ bỏ qua cây gỗ đó. Đốn gỗ về làm nhà mà bị vướng vào loài cây khác đồng bào cũng bỏ cây gỗ lại ngay, bởi nếu mang về mọi việc sau này sẽ không được suôn sẻ.

Thời gian để dựng nhà sàn được đồng bào lựa chọn vào các ngày 5, 15, 25; 6, 16, 26 và 8, 18, 28 trong tháng. Có 3 tháng trong năm mà người Vân Kiều thường nhắc nhủ nhau không nên dựng nhà: Đó là tháng Giêng, xuân về, mùa lễ hội, tháng 8, vào mùa mưa bão và tháng Chạp, thời điểm cần được nghỉ ngơi sau một năm lao nhọc. Nhà làm vào 3 tháng này sẽ bị thần linh quở mắng và không được đồng loại giúp sức.

Khi dựng nhà sàn, người Vân Kiều sẽ dựng cột thờ ma lên đầu tiên và đây sẽ là bộ phận bất di bất dịch đầu ngôi nhà có nhiều lần sửa chữa sau này. Với kiến trúc 4 vại, 3 gian nên họ sẽ dựng 2 vại giữa trước rồi mới đến 2 vại 2 đầu.

Người Vân Kiều (xã Lâm Thủy, huyện Lệ Thủy, Quảng Bình) được hưởng lợi từ Chương trình “Xóa mái tranh cho hộ nghèo” nhưng ngôi nhà sàn của họ vẫn tuân theo mô-típ truyền thống

Ảnh: **N.T.D**

Mái nhà sàn được đồng bào lợp bằng lá tranh, lá cọ. Tiếp đến là công đoạn đóng trần thượng, sàn gỗ để hoàn thiện ngôi nhà. Ba gian của ngôi nhà ứng với 3 buồng, trong cùng bên trái là buồng sinh hoạt của vợ chồng và con nhỏ, buồng giữa là của những đứa đã trưởng thành, còn buồng ngoài cùng bên phải là nơi nghỉ ngơi của ông bà.

Mỗi căn buồng đều được bố trí cửa chính dành cho đàn ông còn lối đi của phụ nữ là cửa phụ. Cầu thang của ngôi nhà sàn bao giờ cũng đặt ở vị trí ngoài cùng bên phải, thuận tiện lên xuống cho cả khách và chủ. Đồng bào Vân Kiều sẽ bố trí 2 bếp lửa trong căn nhà sàn, một ở gian trung tâm để cúng tế, thắp hương, một ở chái bếp để nấu nướng. Dần dà bếp lửa ở gian giữa được đồng bào bỏ đi để thuận tiện hơn trong tiếp khách và sinh hoạt.

Lời qua tiếng lại hay hỗn phép với thợ dựng nhà là điều người Vân Kiều kiêng dè nhất. Theo đồng bào, đã xảy ra trường hợp mâu thuẫn chủ - thợ mà cột thờ ma đã bị “bỏ bùa” do người thợ cả đóng đinh hoặc vấy bẩn

lên đó, dẫn đến chủ hộ tán gia bại sản. Trước khi dọn về ở ngôi nhà mới, người Vân Kiều tiến hành nhiều lễ nghi bắt buộc, trong đó có tục cúng trâu. Khi 2 đầu nóc ngôi nhà sàn được đồng bào gắn hai cái sừng trâu hướng vào nhau để báo với tổ tiên mọi sự đã hoàn tất, cũng như xác tín, rằng từ đây ngôi nhà sàn này sẽ được Giàng bảo hộ, chở che nên hy vọng được bình an, vững chãi trước sức mạnh tự nhiên.

Gìn giữ và phát huy mô hình nhà sàn truyền thống Vân Kiều không chỉ bằng những phong tục dựng nhà độc đáo đó mà còn nhìn vào mái ấm của đồng bào, có thể thấy cấu trúc đơn giản, dễ dựng lợp và vững chãi trước khí hậu khắc nghiệt. Đó cũng là kiểu thức phù hợp với địa hình, môi trường vùng đồi núi luôn đảm bảo tiêu chí “đồng che, hè thoáng”. Hơn nữa, ngôi nhà sàn chính là nét phong tục truyền thống tốt đẹp, là ý niệm tâm linh lâu đời, là yếu tố văn hóa tất yếu không thể đánh đổi của người Vân Kiều giữa thách thức hội nhập hôm nay ■